

Introducere

Istoria eugenismului european, multă vreme privită prin prisma igienei rasiale naziste, a atins în sfârșit nivelul de maturitate conceptuală necesar pentru o examinare transnațională, comparativă și multidisciplinară. În istoriografia anilor 1970 și 1980, eugenismul a fost interpretat exclusiv ca o teorie biologică a îmbunătățirii omului, o îmbunătățire bazată pe ideea de rasă sau clasă socială. Dar, totodată, eugenismul a fost (și este) și o filozofie identitară, născută în modernitate și bazată pe argumente biomedicale de protecție a individului și a colectivității. Deși disciplinele fondatoare sunt biologia și medicina, eugenismul cuprinde un ansamblu eclectic de idei și practici preluate din domenii extrem de diverse, cum sunt literatura, sociologia, antropologia sau religia. La rândul lor, aceste idei și practici au interacționat și au suferit modificări în contextele sociale, politice și naționale specifice fiecărei țări în parte¹.

Noile abordări ale eugenismului european critică ideea continuității neîntrerupte a eugenismului de la Republica de la Weimar la nazism², abordează teme ce țin de feminism³, de minorități etnice⁴, de literatură de ficțiune, artă și teatru⁵, de antropologie socială⁶ și de asistența socială urbană⁷. Prin această carte, doresc să contribuie cu propria mea perspectivă la această nouă direcție de cercetare, concentrându-mă asupra componentei centrale a discursului și a practicii eugenismului: idealul unei națiuni sănătoase. Acest ideal nu a fost limitat doar la chestiuni ce țin de identitate și naționalism, ci, odată cu creșterea credibilității științifice a eugenismului după 1900, a ajuns să influențeze diversele teorii ale îmbunătățirii sociale și biologice care au apărut în perioada interbelică.

Istoriografia eugenismului a ajuns, în sfârșit, din urmă marile dezbateri de astăzi, nu numai din științele medicale, umaniste și ale bioeticii, dar și din domeniul istoric general. În prezent ia naștere o perspectivă sintetică și critică, perspectivă care, pe de o parte, are în vedere relația dintre eugenism și diversele ideologii politice și regimuri culturale, iar pe de altă parte, scoate în evidență modul în care eugenismul a oferit unele dintre mijloacele practice și conceptuale necesare dezvoltării unei perspective asupra lumii și a unei etici biotehnologice. Totuși, cum poate o asemenea diversitate conceptuală și geografică să fie

cuprinsă în aceeași interpretare normativă a unei istorii a eugenismului care este deopotrivă națională și internațională ?

Abundența cercetărilor cu privire la diversele aspecte ale modernității și interesul interdisciplinar generat de acestea au dus la o preocupare tot mai mare față de diversele tradiții ale eugenismului european. Istoria eugenismului european s-a extins, atât din punct de vedere geografic, cât și tematic⁸. Dat fiind acest cadru conceptual inovator, constatăm cu surprindere că relația dintre eugenism și naționalism nu a fost cercetată corespunzător din punct de vedere comparativ. Lucrările existente se concentrează în mare măsură pe modul în care ideile eugenice au pătruns în culturile moderne⁹, neglijând însă un aspect important al relației dintre eugenism și modernitate : programul eugenic național. În secolul XX, toate statele din Europa au avut un program propriu de îmbunătățire socială și biologică a națiunii și au promovat un *naționalism eugenic*. Făcând referire la un aforism clasic al lui Walter Benjamin, se poate spune că, în vreme ce comuniștii au politizat arta și fasciștii au estetizat politica, eugiștii au biologizat identitatea națională.

Cu alte cuvinte, eugenismul este o interpretare științifică a procesului de degenerare și regenerare biologică a individului și societății. Argumentul principal al acestei cărți este acela că o istorie a eugenismului care se limitează doar la discuția științifică nu este o istorie completă. Ca orice alt curent de idei din istoria modernității europene, eugenismul trebuie înțeles în contextul său specific. Perfecționarea umană propusă de eugiști a fost, din această perspectivă, o componentă intrinsecă a aspirației de a crea o nouă lume, guvernată de puterea și capacitatea transformatoare a științelor moderne. Pentru a susține afirmația conform căreia eugenismul este atât un ansamblu de interpretări științifice, cât și o expresie a modernității, această carte pune în discuție relația dintre eugenism, naționalism și modernitate în diverse țări europene. În această perioadă, Europa a trecut printr-o profundă transformare teritorială, socială și națională, cunoscând o serie de sisteme politice care s-au succedat rapid : de la imperiu la state naționale, de la democrație la autoritarism, fascism și comunism. În timpul acestor transformări profunde ale peisajului politic european, eugenismul a devenit o parte principală a unei agende biopolitice mai largi, care includea, pe lângă controlul eugenic al reproducției și igiena rasială, igiena socială, sănătatea publică și planificarea familială, cercetarea rasială a minorităților sociale și etnice, precum și sterilizarea și eutanasierea. În acest context, eugenismul s-a diversificat ideologic odată cu răspândirea sa geografică, fiind sprijinit de elitele politice și profesionale europene, indiferent de afilierea lor politică sau intelectuală.

Pentru a surprinde natura versatilă a eugenismului european, această carte recurge la două abordări metodologice principale. Prima scoate în evidență diversitatea gândirii eugenice, care, ca majoritatea ideologiilor politice și sociale moderne, cuprinde o varietate semnificativă de puncte de vedere. În loc să privim eugenismul ca pe o structură discursivă rigidă bazată pe ideea de rasă, gen sau clasă, este mult mai potrivită tratarea acestuia ca un sistem de gândire polisemantic¹⁰. Așa cum bine observa Lene Koch, eugenismul „nu a fost o entitate fixă [...]. Ca și în cazul conceptului de «știință», o singură definiție ar fi inevitabil arbitrară și puțin utilă unui studiu istoric”¹¹.

Cea de-a doua abordare metodologică se înscrie în istoria intelectuală a conceptelor (*Begriffsgeschichte*). În termenii lui Melvin Richter, „*Begriffsgeschichte* aduce în agenda istoricilor întrebări legate de semnificația schimbării și a continuității ori a contestării și a consensului în ceea ce privește limbajul politic și social”¹². Eugenismul este un concept istoric contestat, a cărui semnificație istorică, politică și socială este încă puțin înțeleasă. Tocmai de aceea istoria eugenismului nu poate fi tratată fără a lua în considerare discursurile politice și culturile naționale specifice lui, mediul în care ideile eugenice au fost formulate și definite. Robert Nye a intuit foarte bine aceasta când a prezentat istoria eugenismului ca pe o „istorie culturală în care teoriile biologice și medicale de diverse proveniențe au fost mediate de influențele sociale ale instituțiilor, de puterea politică, de particularitățile personalităților implicate și de logica inexorabilă a geopoliticii”¹³. Cercetând argumentele principale ale unor autori atât de diverși precum cei prezentați în această carte, devine posibilă o vedere de ansamblu ce scoate în evidență modurile în care curentele politice și culturale – cum ar fi rasismul, naționalismul, fascismul, nazismul și comunismul – au folosit știința, influențând treptat modul în care eugenismul a fost definit până în anii 1950.

Această carte ia în discuție proiecte eugenice din diverse țări europene, precum Marea Britanie, Germania, Norvegia, Franța, Italia, Spania, Portugalia, Uniunea Sovietică, Cehoslovacia, Ungaria, România, Bulgaria și Grecia. Sunt țări care diferă atât din punctul de vedere al istoriei, politicii și tradiției lor culturale, cât și din punctul de vedere al religiei dominante. Toate sunt preponderent creștine, însă unele sunt catolice, altele protestante, unele catolice și protestante, iar altele, mai puține la număr, ortodoxe. Dacă la acest mozaic adăugăm și Turcia și minoritatea musulmană din Iugoslavia interbelică, eterogenitatea culturală, lingvistică și religioasă a acestor țări este evidentă, cu atât mai mult cu cât fiecare își afirmă propria particularitate. Cu toate acestea, forța regeneratoare a modernismului eugenic a reprezentat o atracție indiscutabilă. În acest context, se impun o serie de întrebări. Cum era definită națiunea în aceste

țări? Era ea doar o „comunitate imaginată” care unea indivizi și grupuri în jurul unor trăsături lingvistice, politice, culturale și religioase împărtășite de aceștia sau, dimpotrivă – așa cum susțineau eugeniiștii –, era o comunitate de sânge și gene determinată de o moștenire ereditară specifică? Mai mult, ce au în comun mișcările eugenice de regenerare națională din aceste țări?

Specificul social și economic local a influențat direct modul în care au fost înțelese și puse în practică principiile eugenice. Țări precum Marea Britanie și Germania, de exemplu, aveau un grad mult mai înalt de industrializare și urbanizare decât Iugoslavia, România, Bulgaria sau Grecia, care erau în mare măsură rurale și agrare. Cu toate acestea, preocuparea pentru un corp național sănătos a fost peste tot aceeași de-a lungul întregii perioade investigate aici, indiferent cât de diferite s-au dovedit a fi în practică respectivele mișcări eugenice. O asemenea abordare este cu atât mai necesară când luăm în discuție istoria eugenismului din Europa Centrală, de Est și de Sud-Est. Până de curând, țările din aceste regiuni au fost neglijate de istorici, în ciuda faptului că au atât de mult de oferit pentru înțelegerea legăturii dintre eugenism, naționalism și modernitate, în contexte politice și culturale atât de variate¹⁴. Un alt aspect important este acela că în aceste regiuni a existat o tradiție intelectuală care a influențat direct asocierea eugenismului cu modernitatea, și anume idealizarea lumii rurale¹⁵. Spre deosebire de țări precum Marea Britanie, unde țărănimea dispăruse de mult la sfârșitul secolului al XIX-lea¹⁶, în țările Europei Centrale, de Est și de Sud-Est țărănimea nu doar supraviețuise, dar era chiar preponderantă. Drept urmare, eugeniiștii au considerat țărănimea o întrupare a fertilității rasiale și a vigoorii naționale¹⁷. Asemenea colegilor lor din Suedia și Norvegia, mulți igieniiști și susținători ai reformelor din sistemul de sănătate din Iugoslavia, România sau Bulgaria au pledat pentru o formă de pastoralism eugenic¹⁸, elogiind comunitățile rurale în detrimentul orașelor – și în general al spațiilor urbane –, care erau descrise ca fiind degenerare și periculoase pentru sănătatea rasială a națiunii¹⁹.

Există o literatură bogată despre eugenismul britanic, german și american, despre legătura dintre eugeniiștii germani și sovietici din anii 1920 și despre încercările eugeniiștilor italieni, francezi, români și spanioli de a construi un „eugenism latin”, diferit de ceea ce ei percepeau drept un eugenism „nordic”, mult mai rasist. În schimb, se cunosc puține lucruri despre istoria eugenismului din Europa Centrală, de Est și de Sud-Est. Autorii care au scris despre eugenismul francez sau italian au recunoscut, de pildă, contribuția românească la istoria eugenismului european. Dar în ce a constat această contribuție? Puținele studii despre eugenismul românesc nu au explicat încă relevanța acestuia în

contextul internațional – și acesta este un alt aspect al istoriei eugenismului european pe care prezenta carte dorește să-l elucideze.

Este necesară o comparație asimetrică pentru a evalua contextele naționale care au împărtășit idei și practici eugenice similare în ciuda diferențelor de stil, uneori semnificative. Această abordare este menită să scoată în evidență faptul că eugenismul nu numai că a oferit o nouă interpretare a corpului național și social, ci a influențat și tehnicile de igienă și patologie medicală fără de care națiunile moderne ar fi degenerat și, fiind astfel slăbite biologic și social, ar fi pierdut teritoriile și resursele naturale. Analizând îndeaproape aceste tehnici, înțelegem ceea ce Alison Bashford descria drept „imagarul politic și cultural al corpurilor umane și al națiunilor”²⁰. Acest imagar este folosit atât de modernitate, cât și de eugenism, în măsura în care amândouă încorporează un nou ideal de umanitate în programul lor revoluționar de purificare socială și națională.

Scopul acestei analize nu este de a oferi o istorie exhaustivă a eugenismului european, ci de a examina modul în care mișcărilor eugenice au influențat atât viziunile asupra regenerării naționale, cât și ideologiile biopolitice sau modelele de inginerie socială și rasială. Din acest motiv, cartea are două obiective: examinarea metodologiilor prin care corpul uman a fost definit eugenic de oameni de știință, intelectuali și politicieni și analizarea modului în care corpul colectiv al națiunii a fost reprezentat în discursul eugenic și biopolitic, care urmărea să contracareze un presupus proces de decădere culturală și degenerare biologică.

Către sfârșitul secolului al XIX-lea, națiunile erau tot mai des înfățișate ca niște organisme vii care existau în funcție de legile biologice și care încorporau o moștenire genetică aparte, o sumă a virtuților rasiale proprii transmise din generație în generație²¹. După 1900, mai ales, această relație intimă dintre individ și comunitatea rasială din care făcea parte a contribuit esențial la apariția unei ontologii eugenice a națiunii. Ca urmare a acestui proces, corpul uman a devenit un simbol al corpului colectiv al națiunii, descris ca un organism capabil de evoluție biologică, adică un corp care se naște, crește, îmbătrânește și moare. Ca răspuns eminamente modern la pericolul dispariției culturale și biologice a națiunii, eugenismul a creat un discurs științific specific, a cărui legitimitate provenea din preocuparea pentru îmbunătățirea calităților biologice ale populației și protejerea sănătății sale. Majoritatea eugeniştilor au subliniat specificul național chiar și atunci când căutau să identifice acele trăsături dezirabile datorate de natură întregii umanități. La vremea când Galton propunea teoriile sale eugenice, națiunea devenise deja categoria analitică dominantă a discursurilor culturale și politice despre îmbunătățirea omului²². Chiar și socialiștii și liberalii –